

16. Fozard J. L. The time for remembering, in *Aging in the 1980's* / J. L. Fozard // *Psychological Issues* / Ed. by L. W. Poon. – Washington, DC : American Psychological Association, 1980.

17. Harker J. O. Understanding discourse – a life-span approach / J. O. Harker, J. T. Hartley, D. A. Walsh // *Advances in Reading/Language Research* / Ed. by B. A. Hutson. – Greenwich, CT : JAI Press, 1982. – P. 155-202.

18. Hartley J. T. Memory for prose: perspectives on the reader / J. T. Hartley // *Cognition in Everyday Life*. – Ed. by L. W. Poon, D. C. Rubin, B. A. Wilson. – N. Y. : Cambridge University Press, 1989.

19. Hultsch D. F. Learning and memory in aging / D. F. Hultsch, R. A. Dixon // *Handbook of the Psychology of Aging* / 3rd ed., ed. by J. E. Birren, K. W. Schaie. – N. Y. : Academic, 1990.

20. Meyer B. J. F. Prose processing in adulthood: the text, the learner, and the task / B. J. F. Meyer, G. E. Rice // *Cognition in Everyday Life* /

Ed. by L. W. Poon, D. C. Rubin, B. A. Wilson. – N. Y. : Cambridge University Press, 1989.

21. Park C. D. Memory for pictures and spatial location in older adults: evidence for pictorial superiority / C. D. Park, J. T. Puglisi, M. Sovacool // *Journal of Gerontology*. – 1983, № 38. – P. 582-588.

22. Salthouse T. A. When does age-related cognitive decline begin? / T. A. Salthouse // *Neurobiology of Aging*. – 2009, № 30. – P. 507-514.

23. Zelinski E. M. Do laboratory tests relate to self-assessment of memory ability in the young and old? / E. M. Zelinski, M. J. Gilewski, L. W. Thompson // *New Directions in Memory and Aging: Proceedings of the George Talland Memorial Conference* / Ed. by L. W. Poon, J. J. Fozard, L. S. Cermak, et al. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum, 1980.

Надійшла до редколегії 17.02.14

Э. Крайников, канд. психол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

СТАРОСТЬ: ВОЗРАСТ КОМПЕНСАЦИЙ ПРОТИВ ВОЗРАСТА ДЕФИЦИТОВ

В статье подведены итоги исследований эффективности когнитивного функционирования в позднем возрасте. Проанализированы данные позволяющие сделать вывод об определяющей роли личностных и биографических факторов, компенсирующих обусловленные возрастом дефициты.

Ключевые слова: старение, гипотеза общего замедления, когнитивные дефициты, компенсации.

E. Krainikov, Ph. D., Assoc. Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

OLD AGE: THE AGE OF COMPENSATION AGAINST THE AGE OF DEFICITS

This paper summarizes the results of research on the efficiency of cognitive functioning in later age. The analyzed data suggest a crucial role of personality and biographical factors that compensate for deficits due to age.

Keywords: aging, general slowing hypothesis, cognitive deficits, compensation.

УДК 159.9.072

М. Максимов, канд. психол. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

РОЛЬ МИСТЕЦТВА В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена висвітленню проблеми соціалізації особистості засобами мистецтва. Показано, що сучасне соціокультурне середовище, зокрема явища масової культури, не завжди позитивно впливає на формування особистості. Доведено необхідність звернення до зразків класичного мистецтва з метою гармонійного розвитку особистості.

Ключові слова: мистецтво, соціалізація, особистість, формування, духовність, самореалізація, ціннісні орієнтації, культура.

Процес соціалізації індивіда має на меті не лише входження людини у суспільство, а й формування духовної особистості, здатної до самореалізації та творчості. Реалії життя доводять, що зараз духовність та культура займають у рейтингу ціннісних орієнтацій у молоді найнижчі місця. Люди відвідують концерти, вистави, шоу тощо не для того, щоб долучитися до високого мистецтва, самовдосконалитись, збагатитись духовно, а для того, щоб розважитися, зняти напругу або, навпаки, знайти "гострі" відчуття, відволіктись від роздумів тощо.

Сучасна система виховання спирається переважно на пізнавальну сферу, надає дітям багато інформації, а емоційний вплив практично не застосовують. Сучасна музика (надто гучна, дисгармонійна, безмелодійна), яку слухають підлітки й молодь, спонукає до відгородження від світу (її навіть слухають здебільшого у навушниках), тоді як справжнє мистецтво передбачає відкритість світу, увагу до людей. Розвиток емоційної сфери, емпатії фактично блоковано, оскільки справжнє мистецтво залишається поза життєвим простором людини.

Мета дослідження – визначити вплив мистецтва на формування особистості дитини. Відомо, що формування особистості дитини відбувається в процесі соціалізації. Соціалізація може бути як за умов стихійного впливу різних обставин життя на особистість, так і за умови цілеспрямованого формування особистості. Щодо поняття "формування", то донедавна в педагогіці домінували уявлення про формування людини як сукупності процесів взаємодії особистості й суспільства, за яких індивіди розвивають у собі ті чи інші якості. У такому широкому розумінні дане поняття прирівнюється

до соціалізації. Причому виховання тут виступає як частина цього процесу, а саме – усвідомлений, цілеспрямований вплив на індивіда.

Цілеспрямоване виховання в ідеалі передбачає максимальне керувати процесом соціалізації. Однак повне усунення стихійного начала із процесу соціалізації особистості видається неможливим, а установка на можливість цього – помилковою та ілюзорною, адже розвиток суспільства включає в себе складну діалектику керованого і стихійного.

Способи соціалізації – це конкретні види взаємодії індивіда із середовищем, за допомогою яких він активно прилучається до суспільного життя і засвоює соціальний досвід. Способи залежать як від особливостей самої особистості, так і від соціальної ситуації, в якій індивід розвивається. Можливі такі способи соціалізації, як: індивідуалізація; актуалізація "Я"; інтеграція, тобто прилучення особистості до норм і цінностей спільноти, до світової культури.

Стан духовності і культури сучасного людства викликає все більше зростаюче відчуття тривоги за його майбутнє. Ми стали свідками, очевидцями і учасниками наростаючих темпів деградації як духовності, так і культури і розуміємо, що якщо цей процес не зупинити, то катастрофа сучасної цивілізації в загальнопланетарному масштабі стане неминучою.

Найбільш далекоглядні мислителі вже в першій половині XX ст. передбачали подібний розвиток подій. Серед них були і наші співвітчизники. І. А. Льїн, наприклад, пояснював такий розвиток подій тим, що в Західній цивілізації, релігія вже давно перестала бути центром духовного життя, культура відокремилася від християнства і

пішла в безрелігійну, безбожну порожнечу, в нікуди. Він писав про те, що західна людина "релігійно мертва, розумово і морально вироджується і йде назустріч небаченій ще в історії людства культурної кризи" [3].

М. О. Бердяев пов'язував сучасну кризу культури Заходу з розвитком цивілізації. Він вважав, що культура робиться більш дешевою, більш широко розлитаю, більш комфортабельною, але і більш плоскою, зниженою у своїй якості [1]. На його думку, західна культура перейшла в цивілізацію, тобто в свою фактичну протилежність, бо культура походить від культу, від релігії, від храму. Цивілізація ж є оболонкою культури, що має суто утилітарне походження. Культура – явище насамперед духовне, цивілізація – матеріальне. Культура має душу, цивілізація – лише методи і знаряддя. Культура пишається своїм минулим і тримається традиції, цивілізація пишається сьогоденням і їй мало цікавлять минулі досягнення і могили предків. Культура прагне до вічного, цивілізація живе сьогоднішнім днем: тут і зараз.

Без розуміння вищевикладених істин важко усвідомити ті духовні і культурологічні процеси, які відбуваються в нашому суспільстві, а саме загрозу неможливості відродження національної духовності і національної культури, а стало бути і національної ідентичності. Першим і основним показником рівня і якості культури є не її зовнішні атрибути, а її духовна внутрішня глибина, без якої культура перетворюється на сурогат, пустушку, підробку в маскульт, постмодерн та інші явища антикультури.

Духовність – це відчуженість від низьких, грубо чуттєвих інтересів, прагнення до внутрішнього вдосконалення, висоти духу. Це об'єднуючі скрижалі суспільства, що являються у моральних цінностях і традиціях та сконцентровані, як правило, в релігійних учинках і практиках, а також у художніх образах мистецтва.

Ми відчуваємо сьогодні на собі, який жакхливий сурогат культури створений на базі ринкової ідеології. Цей сурогат отримав назву "масової культури". Але справжня культура творилася завжди і може творитися не масами, а духовною і інтелектуальною елітою суспільства. Жакхливі плани сучасних глобалізаторів з втягнення людства в "комп'ютерний рай" – суспільство біороботів – є плани щодо остаточного знищення як духовності, так і культури.

Представлені вище умови соціалізації ставлять під сумнів можливість формування духовної особистості, яка здатна до самореалізації. Потреба в самореалізації – вища в ієрархії потреб. У результаті її задоволення особистість стає тим, ким вона може і повинна стати в цьому світі. Найбільш повне розкриття здібностей людини можливо лише в творчій діяльності. Діяльність особистості в цьому випадку стає самодіяльністю, а реалізація її здібностей у даній діяльності здобуває характер самореалізації. Творчість є атрибутом людської діяльності – це історично еволюційна форма активності людей, що виражається в різних видах діяльності і веде до розвитку особистості. Головний критерій духовного розвитку людини – оволодіння процесом творчості.

Якщо людина освоїла творчість повною мірою – і за процесом її перебігу і за результатами – значить, вона вийшла на рівень духовного розвитку. Соціальні детермінанти забезпечують хід розвитку особистості, що сприяє або перешкоджає самореалізації особистості. Що стосується педагогічних умов, то вони концентруються в системі навчання і виховання, які самі по собі є системоутворюючими основами самореалізації. У зв'язку із цим, виникає проблема включення мистецтва як складової формування особистості, що забезпечить духовний розвиток. Важливість звернення саме до мистецтва зумовлена тим, що когнітивна складова виховання і так є перенавантаженою. Дітям багато разів повторюють настанови щодо соціальних норм та пра-

вил поведінки, але здебільшого це не дає належного ефекту. Долучення емоційного компоненту до процесу виховання, на нашу думку, сприятиме духовному зростанню особистості.

Емоції як складні системні психологічні утворення, що входять в емоційну сферу особистості, характеризуються багатьма параметрами: знаком (позитивні або негативні), тривалістю та інтенсивністю, рухливістю і реактивністю, а також ступенем усвідомленості емоцій і ступенем їх довільного контролю.

Крім цього, емоції та почуття виконують функцію регуляції стану організму. Вони також задіяні і в регуляції поведінки людини в цілому, що стало можливим тому, що людські почуття і емоції мають тривалу історію філогенетичного розвитку, в ході якого вони стали виконувати цілий ряд специфічних функцій, властивих тільки для них. Перш за все до таких функцій варто віднести відображальну функцію почуттів, яка виражається в узагальненій оцінці подій. Завдяки відображальній функції емоцій та почуттів людина може орієнтуватися в навколишній дійсності, оцінювати предмети і явища з точки зору їх бажаності, спираючись на свої почуття. Вони виконують ще й сигнальну функцію. Виникаючі переживання сигналізують людині, як іде у неї процес задоволення потреб, які перешкоди зустрічає вона на своєму шляху, на що треба звернути увагу в першу чергу тощо.

Оціночна, або відображальна, функція емоцій і почуттів безпосередньо пов'язана з спонукальною, або стимулюючою, функцією. Наприклад, в дорожній ситуації людина, відчуваючи страх перед наближенням машиною, прискорює свій рух через дорогу. С. Л. Рубінштейн вказував, що емоція в собі самій укладає потяг, бажання, прагнення, спрямоване до предмета або від нього [6]. Таким чином, емоції і почуття сприяють визначенню напрямку пошуку, в результаті якого досягається задоволення виниклої потреби або вирішується завдання, що стоїть перед людиною.

Емоційна оцінка подій може формуватися не тільки на основі особистого досвіду людини, але і в результаті співпереживань, що виникають в процесі спілкування з іншими людьми, у т. ч. через сприйняття творів мистецтва, засобів масової інформації тощо.

Почуття беруть безпосередню участь у навчанні, тобто здійснюють підкріплювальну функцію. Повідомлення або події, що викликають сильну емоційну реакцію, швидше і надовго вкарбовуються в пам'яті. Емоції успіху-неуспіху мають здатність прищепити любов або назавжди згасити її по відношенню до того виду діяльності, якою займається людина, тобто емоції впливають на характер мотивації людини по відношенню до виконуваної ним діяльності.

Важлива й комунікативна функція почуттів. Мімічні та пантомімічні рухи дозволяють людині передавати свої переживання іншим людям, інформувати їх про своє ставлення до предметів і явищ навколишньої дійсності. Міміка, жести, пози, виразні зітхання, зміна інтонації є "мовою людських почуттів", засобом повідомлення не стільки думок, скільки емоцій. Саме ця функція емоцій складає основу розвитку емпатії. Під емпатією розуміється здатність точно, адекватно розпізнати емоційний стан інших людей, свого співрозмовника і співпереживати йому. Емпатію у побуті часто називають емоційною чуйністю. Без розвитку емпатії втрачає сенс формування духовності, тому розглянемо цей аспект докладніше.

У дітей дуже рано з'являються почуття і співчуття. У літературі з психології ми можемо знайти численні приклади, що підтверджують це. Так, на 27-му місяці життя дитина плакала, коли їй показували зображення плачущої людини, а один трирічний хлопчик кидався на кожного, хто бив його собаку, заявляючи: "Як ви не розумієте, що йому боляче".

Слід зазначити, що емоції у дитини розвиваються поступово через гру та дослідницьку поведінку. Наприклад, дослідження К. Бюлера [2] показали, що момент переживання задоволення в дитячих іграх по мірі росту і розвитку дитини зсувається. Спочатку в малюка виникає задоволення в момент отримання бажаного результату. У цьому випадку емоції задоволення належить заохочувальна роль. Другий ступінь – функціональна роль. По ходу гри дитина отримує радість вже не тільки від результату, але й від самого процесу діяльності. Задоволення тепер пов'язане не з закінченням процесу, а з його змістом. На третьому ступені в дітей з'являється передбачення задоволення. Емоція в цьому випадку виникає на початку ігрової діяльності, і ні результат дії, ні власне виконання не є центральними в переживанні дитини.

Іншою характерною особливістю прояву почуттів у ранньому віці є їх афективний характер. Емоційні стани у дітей в цьому віці виникають раптово, протікають бурхливо, але так само швидко і зникають. Більш значний контроль над емоційною поведінкою виникає у дітей лише в старшому дошкільному віці, коли у них з'являються і більш складні форми емоційного життя під впливом все більш розвинутих взаємин з оточуючими людьми.

Розвиток негативних емоцій в значній мірі обумовлено нестійкістю емоційної сфери дітей і тісно пов'язаний з фрустрацією. Фрустрація – це емоційна реакція на перешкоду у досягненні мети. Фрустрація може бути вирішена по-різному в залежності від того, чи подолано перешкоду, чи зроблено її обхід або знайдено мету, що заміщає попередню. Звичайні засоби вирішення фруструючої ситуації визначають виникаючі при цьому емоції. Якщо дитина в ранньому дитинстві часто зазнає стан фрустрації і виявляє стереотипні форми його подолання, в одних дітей закріплюється млявість, байдужість, безініціативність, в інших – агресивність, заздрисність і озлобленість. Тому для уникнення подібних ефектів небажано при вихованні дитини занадто часто добиватися виконання своїх вимог прямим тиском. Наполягаючи на негайному виконанні вимог, дорослі не надають дитині можливості самостійно досягти наявної мети і створюють фруструючі умови, які сприяють закріпленню упертості та агресивності у одних і безініціативності – в інших. Більш доцільним у цьому випадку є використання вікової особливості дітей, яка полягає в нестійкості уваги. Досить відволікти дитину від виниклої проблемної ситуації, і вона залюбки виконає поставлені перед нею завдання.

Одночасно з формуванням позитивних і негативних емоцій у дітей поступово формуються моральні почуття. Зачатки моральної свідомості вперше з'являються у дитини під впливом схвалення чи осуду, коли дитина чує з боку дорослих, що одне – можна, потрібно і має бути, а інше – неможливо, неможливо, недобре. Уміння володіти своєю поведінкою, стримувати себе призводить до більш стійкого і більш спокійного плину емоцій. Дитина молодшого шкільного віку вже не виявляє так безпосередньо свого гніву, як дитина-дошкільник. Почуття дітей-школярів не мають вже того афективного характеру, який показовий для дітей раннього віку.

Виховання емоцій і почуттів людини починається з раннього дитинства. Найважливішою умовою формування позитивних емоцій і почуттів є турбота з боку дорослих. Та дитина, якій не вистачає любові і ласки, виростає холодною і неспівчутливою. Для виникнення емоційної чуйності також важлива відповідальність за іншого, турбота про молодших братів і сестер, а якщо таких немає, то про домашніх тварин. Необхідно, щоб дитина сама про когось піклувалася, за когось відповідала. Ще однією умовою виховання почуттів є сприйняття творів мистецтва. Співчуття героям п'єс, картин, скульптур тощо формує й здатність до емпатії у по-

всякденному житті. В цьому полягає важлива роль естетичного виховання.

Естетичне виховання – це цілеспрямований процес формування у дитини естетичного ставлення до дійсності. Воно пов'язане зі сприйняттям і розумінням людьми прекрасного в дійсності, насолодою нею, естетичною творчістю людини.

В процесі виховання відбувається долучення індивідів до мистецьких цінностей, перехід прекрасного у внутрішній духовний зміст шляхом інтеріоризації. На цій основі формується і розвивається здатність людини до естетичного сприйняття і переживання, її естетичний смак і уявлення про ідеал. Виховання красою та через красу формує не тільки естетико-ціннісну орієнтацію особистості, а й розвиває здатність до творчості, до створення естетичних цінностей у сфері трудової діяльності, побуті, у вчинках і поведінці і, звичайно, у мистецтві. Все, що є прекрасним у житті – і засіб і результат естетичного виховання. Воно концентрується в мистецтві, художній літературі, нерозривно пов'язане з природою, громадською і трудовою діяльністю, побутом людей, їх взаємовідносинами. Система естетичного виховання в цілому використовує всі естетичні явища дійсності.

Джерелом розвитку естетичних почуттів є заняття малюванням, співом, музикою, відвідування картинних галерей, театрів, концертів. Дуже важливо в збагатити дітей уявленнями про художні засоби передачі настрою людини, які використовуються в літературі, музиці та образотворчому мистецтві.

Спираючись на зазначене вище, нами була розроблена програма занять з мистецтвознавства для учнів молодшої школи. Заняття з мистецтва проходили один раз на тиждень як факультатив. Пропонована нами дітям музична палітра достатньо багата і різноманітна. Вона включає в себе твори Й. С. Баха і В. А. Моцарта, А. Вівальді та Й. Гайдна, М. І. Глінки і П. І. Чайковського, М. А. Римського-Корсакова і С. С. Прокоф'єва тощо. Досить широко представлена і музика сучасних композиторів: Г. Свиридова, В. Гавриліна, С. Слоніського, В. Кітки, В. Агафоннікова, Р. Леденєвим та ін. Вперше молодші школярі на заняттях з мистецтвознавства знайомились поряд з камерною музикою, з творами, в основі яких лежить органічний синтез різних видів мистецтва: оперою і балетом.

Підбір творів "самих мовчазних" мистецтв – живопису, скульптури, архітектури, які демонструвалися дітям на заняттях, здійснювався на основі принципів високої художності і доступності дітям. Їм пропонували еталонні, високо художні картини І. Левітана, І. Шишкіна, В. Серова, В. Васнецова, М. Нестерова та ін., ілюстрації І. Білібіна та В. Конашевича, твори народно-прикладного мистецтва, художню фотографію тощо. Важливо, що твори мистецтва дітям ми пропонували не лише традиційно, тобто окремо музику, живопис, скульптуру, а й поєднували, тобто застосовували синтез мистецтв.

Ми виходили з того, що існує двосторонній зв'язок між слуховим і зоровим сприйняттям. Цей зв'язок впливає вже художники старовини, які супроводжували звучання музики різними зоровими демонстраціями. Музика здатна викликати у слухача яскраві зорові уявлення, що дозволяє композиторам створювати "музичні картини" ("Світанок на Москві-річці" М. Мусоргського, "Ранок" Е. Гріга, "Місячне світло" К. Дебюссі, "Гра води" М. Равеля та ін.) У живописі певні поєднання ліній, кольору можуть викликати у глядача відчуття звуку ("Звучна живопис"). Живопис може зображати стан звукового спокою (І. Левітан, "Тиша") або відтворювати відчуття, викликані музикою. Так, у живописі А. Рубльова, колір не дзвенить, а скоріше співає.

Про взаємодію музики і живопису в процесі музичного сприйняття і вплив цієї взаємодії на характер дитя-

чих малюнків ми говорили в своїх роботах. Доведено, що в результаті такої взаємодії відбувається збагачення малюнків дітей новим змістом, творче рішення ними образотворчих завдань. У той же час створений малюнок допомагає дітям більш глибоко осягнути музичний образ, зміст і виразні засоби музики.

Заняття, на яких діти "малюють музику", завжди є для них справжнім святом. Звучання прекрасної, багатогранної оркестровими барвами музики, мольберти з великими аркушами паперу і різнобарвною гуашшю, обов'язкова похвала педагогів створюють зовсім особливу, емоційно піднесу атмосферу. Діти, слухаючи музику і втілюючи її у своїх малюнках, відчують себе творцями краси.

Враховували ми також і роль творчого руху в розвитку естетичного сприйняття дитини. На заняттях було спільне використання творчого музичного руху і малювання. Діти були в захваті, коли вигадували власні рухи. Вони вільно танцювали під ритмічно-ударні інструменти, використовуючи їх удари як акомпанемент.

Висновки

1. Виховання засобами мистецтва – це важлива частина становлення особистості дитини. Розуміння прекрасного, насолода як витворами мистецтва, так і процесом творчості є ознакою всебічно розвиненої особистості, що здатна до самореалізації.

2. Виключно гострою є проблема формування духовної особистості, що має розвинуті естетичні почуття, вміння відрізнити примітивне ремісництво від справжнього мистецтва. Це особливо відноситься до музики і образотворчого мистецтва, коли часто підлітки захоплюються какофонією, відсутністю гармонії і бездумним модернізмом та недооцінюють класику.

М. Максимов, канд. психол. наук, асист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

РОЛЬ ИСКУССТВА В СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Статья посвящена рассмотрению проблемы социализации личности средствами искусства. Показано, что современная социкультурная среда, в частности явления массовой культуры, не всегда положительно влияет на формирование личности. Доказана необходимость обращения к образцам классического искусства с целью гармоничного развития личности.

Ключевые слова: искусство, социализация, личность, формирование, духовность, самореализация, ценностные ориентации, культура.

M. Maksymov, Ph.D., assist.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

A ROLE OF ART IS IN SOCIALIZATION OF PERSONALITY

The article is sanctified to consideration of problem of socialization of personality facilities of art. It is shown that modern sociocultural environment, in particular the phenomena of mass culture, not always positively influences on forming of personality. The necessity of address is well-proven to the standards of classic art with the purpose of harmonious development of personality.

Keywords: art, socialization, personality, forming, spirituality, self-realization, valued orientations, culture.

УДК 159.923.32:316.614

Н. Матейко, канд. психол. наук, доц.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ

ПОРУШЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДА В ПАРАДИГМІ ХРИСТІЯНСЬКО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ

Стаття присвячена проблемі психічних залежностей людини у парадигмі християнсько зорієнтованої психотерапії, де адикція постає як пристрасть, моральна вада, хвороба душі людини. Наводиться порівняльний аналіз механізмів формування адиктивної поведінки в традиційному та християнсько зорієнтованому підходах. Представлено основні пристрасті, характерні людині. Доводиться, що потураючи своїм пристрастям, людина розплачується власним здоров'ям. Сферою діяльності християнсько орієнтованої психотерапії є духовно-моральна складова поведінки людини, розуміння взаємозв'язку гріха та захворювання, чеснот і здоров'я.

Ключові слова. Адикція, пристрасть, дух, душа, доброчесність, чесноти, християнсько орієнтована психотерапія.

Порушення процесу соціалізації переважно супроводжується такими відхиленнями у поведінці як дезадаптація, формування залежностей. Залежна або адиктивна поведінка є однією з форм деструктивної поведінки і виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому де-

3. Найважливішою частиною морального виховання є естетичне виховання, що використовує як засоби виховного впливу мистецтва в усіх його різновидах - образотворчому, музичному, вокальному, хореографічному, театральному, декоративно-прикладному та інше.

4. Формування в учнів естетичних уявлень, понять і смаків – вельми складне завдання. Найпростіші естетичні уявлення та судження формуються вже в початкових класах. Однак основна робота в цьому напрямку має здійснюватись з учнями-підлітками і старшими школярами, не тільки в школі чи на позашкільних спеціальних заняттях, а й за участі ЗМІ, в ході радіо-, телепередач, що спрямовані до глибшого розуміння мистецтва і сприятимуть розвитку почуттів переживання прекрасного.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства. В 2-х томах / Н. А. Бердяев. – М. : Искусство, 1999. – Т. I.
2. Бюлер К. Очерк духовного развития ребенка / К. Бюлер. – М., 1930.
3. Ильин И. А. Основы христианской культуры. Соч. в 10-ти томах / И. А. Ильин. – М. : Русская книга. – Т. I.
4. Каган М. С. Морфология искусства / М. С. Каган. – Л., 1972.
5. Кандинский В. В. О духовном в искусстве / В. Кандинский. – Л., 1990.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000.

1. Berdyaev N. A. Philosophy of creativity, culture and art. In 2 volumes / N. A. Berdyaev. – M. : Arts, 1999. – T. I.

2. Buhler K. Essay of children's spiritual development / K. Buhler. – Moscow, 1930.

3. Ilyin I. A. Fundamentals of Christian culture. Op. in 10 volumes / I. A. Ilyin. – Moscow : Russian book. – T. I.

4. Kagan M. S. Morphology of Art / M. S. Kagan. – L., 1972.

5. Kandinsky V. Concerning the Spiritual in Art / V. Kandinsky. – L., 1990.

6. Rubinstein S. L. Fundamentals of General Psychology / S. L. Rubinstein. – St. Petersburg : Peter, 2000.

Надійшла до редколегії 05.10.13

яких речовин або постійної фіксації уваги на певних предметах або видах діяльності, супроводжується розвитком інтенсивних емоцій і носить захисний характер.

Зміна стану по адиктивному механізму досягається за допомогою різних адиктивних агентів – алкоголю, наркотиків, лікарських препаратів, які перевищують те-